

להלכה. או משום שהיה לו במקום הזה לתפוס דעת שמואל ולא רב, כדי לקיים דברי ר' יוחנן, רבו המובהק אחר שעלה לא"י. וק"ל. (בדרך טובים)

'הנוטע את כרמו שש עשרה אמה על שש עשרה אמה — מותר להביא זרע לשם. אמר רבי יהודה: מעשה בצלמון באחד שנטע את כרמו שש עשרה על שש עשרה אמה והיה הפך שער שתי שורות לצד אחד וזרע... והתירוהו' — שיטת הרשב"ם והתוס' כאן, שאם לא הפך את הענפים, גזרו להחשיבו 'כרם', כאילו נטוע בתוך ט"ז אמה, הגם שמדין תורה מודדים ט"ז מן העיקר ולא מן הענפים, אסור מדרבנן לזרוע ונחשב ככרם. ולפיכך, כאשר הפך את השער ובא לזרוע במקום הניר, צריך להרחיק ד' אמות כדין הבא לזרוע מחוץ לכרם.

ואולם מדברי הרמב"ם (בפירוש המשנה — כלאים ד,ט. וכן משמע מחיבורו, שלא הזכיר כלל הפיכה) מבואר, שאין הענפים מפסידיים את ההפסק, וזה שהפך — כדי שיוכל לזרוע כולו, כי תחת הענפים ממש — אסור לזרוע. ואין צריך להרחיק כדי עבודת הכרם. (ע' חזו"א כלאים י,יא. ומש"כ שזרוע את כולו, כלומר, מלבד ו' טפחים שמרחיק סמוך לגפן כגפן יחידית. (או ג' טפחים — לדעת ר"ע. כלאים ו,א). וכן כתבו הר"ד כאן והר"ש והרב מברטנורא — כלאים שם. וע"ע רש"ש כאן ולהלן פג. ובהגהות ר"ש מדעסויא; ובחזו"א חו"מ לקוטים לדף פב: ואיסור זריעה תחת הענפים ממש — כתבו התוס' שהוא מדרבנן. ומגדולי הפוסקים היו שהתירו כשהענף גבוה י' טפחים (ובגפן בודדת — ו' טפחים). וע' בזה להלכה ולמעשה בחזו"א כלאים יג,ח ובשו"ת שבט הלוי ח"ח רלד, ב).

דף פג

'כרם הנוטע על פחות מד' אמות אינו כרם, דברי רבי שמעון. והכמים אומרים: כרם, ורואין את האמצעיים כאילו אינן' — הרשב"ם כתב בסברת חכמים, שחומרא היא לענין כלאים. ואמנם לעיל (לז): תלה ר' ירמיה באותה מחלוקת את דין המוכר אילנות רצופין — האם יש לו קרקע, שרואים האמצעיים כאילו אינם, או כיון שעומדים ליעקר, אין לו קרקע.

ואמנם, לפי מה שכתב הרא"ש שם (בדעת הר"ף) שרבא חלק על ר' זירא, ולשיטתו, כולם מודים לענין קניה שלא קנה קרקע — אתי שפיר. (עפ"י רש"ש. וע' בחדושי ר' מאיר שמחה שהעיר משם ולא תרץ. וע"ע במש"כ שם). וע' שו"ת רשב"א ח"ז קפח — שנהגו לסמוך על ר"ש לזרוע בכרם כאשר אין בין תלם לתלם ד"א).

'הרכובה שבגפן — אינו מודד אלא מעיקר השני' — הר"ש משאנץ (כלאים ז,א) פרש רכובה לשון הרכבה, כרשב"ם, אלא שפרש 'מן העיקר השני' — מן היחור המורכב, שהוא פחות עבה מהעיקר הראשון, המקורי.

'בעי רבי ירמיה: מכר לו שלשה בדי אילן מהו? אמר ליה רב גביהה מבי כתיל לרב אשי: ת"ש דתנן המבריך ג' גפנים ועקריהן נראין... — מבואר בלשון הראשונים ז"ל, שברוב ההברכות מכסים את העיקר באדמה, ויוצאת גפן אחת. ולפעמים משאיר גם את העיקר. וזהו 'ועיקריהם נראים' — שצורת ההברכה היתה כזו שהעיקר נראה, כלומר, הברכה של הוצאת שני גפנים. והשמיענו כאן שנחשבים הם ה' גפנים אף על פי שיוצאין שני גפנים משורש אחד. (וכן פרש הראב"ד — הל' כלאים ו,ט).

(ואולם הרמב"ם שם) פרש שהנידון על צירוף העיקרים עם הכרם (לענין שיעור הרחקת הזרעים

מהם), ולשיטתו נראה שאין סופו לחתכן אלא מניחו כך שינק מן העיקר ומן השרש החדש, ולפיכך דנים את העיקר כנטפל לכרם. וגם הספק שנסתפקו כאן בג' בדי אילן, צריך לומר שכך מדובר — שהבריכם ולא חתכם מעיקרם, והספק אם קנה קרקע של עיקרים הראשונים, (או שהעיקרים נטועים כהלכתם וההברכות רצופות מדי או מפוזרות, והספק אם קנה קרקע משום העיקרים), ופשטו מכאן שנחשב ג' אילנות על ידי העיקרים הראשונים, וקנה עבורם קרקע. — עפ"י 'חזון איש' כלאים יג, יב. ולא הבנתי מה שנראה מלשונו שלפי רשב"ם מדובר שחתך את הזמורה מן העיקר, שא"כ מה חידוש בדבר, ומאי שייטא לספק דג' בדי אילן?.

'בעי רב פפא...' — נראה מדברי התשב"ץ (ח"ב רעב, דף מ 2) שגרס: **'שנים בתוך שדה ואחד על המצר, שנים בתוך המצר ואחד בתוך שדה. שנים בתוך שלו ואחד בתוך של חברו, שנים בתוך של חברו ואחד בתוך שלו.'**

(ע"ב) 'בעא מיניה הלל מרבי' — שמא הלל זה היה נינו של רבי (בנו של ר' יהודה נשיאה, בן רבן גמליאל, בן רבי), וראה רבי בני רבעים. והוא דור עשירי להלל הזקן ('הבבלי') — ראשית משפחה קדושה, וזה הלל האחרון שבו נסתיימה שושילתא דר"ג (לשון הגמרא בגטין נז:), ולא נודעה עוד אם נשאר לה שם ושארית בארץ. (ריעב"ץ. והגר"א חבר בהגהותיו הגיה: 'בעא מיניה הלל מרבא').

'ארז ביניהן מהו... אמר ליה: קנה וקנה' — נראה פשוט שדוקא ביניהם קנה, אבל היה בשטח שמחוצה להן, בכמלא אורה וסלו, כיון שאף הזריעה אינה שייכת ללוקח — ודאי אותו ארז שייך למוכר. (חדושי ר' מאיר שמתה. ועע"ש).

'מכר לו חטין יפות ונמצאו רעות — הלוקח יכול לחזור בו' — מדובר כשהם ראויים לאכילה, שאם לא כן, אין כאן מכירה כלל ושניהם חוזרים. (אילת השחר. והעיר שיש אופנים שכשמכר לו גרוע, אי אפשר לחזור אלא שמשלם את ההפרש — ע' ביצה ז).

עיונים חדשים ('בדרך טובים')

'וכרב יוסף מי לא תנן, ר"מ ור"ש אומרים... אפילו הכי מעשה עדיף' — לכאורה היה לו לתרץ דסתם רבי כר' יהודה, ששנה כדבריו בראשית הדברים 'הנוטע את כרמו ט"ז אמה על ט"ז אמה...', וגם זה נחשב כסתם להלכה (עיין ריש ביצה ועוד). ואולי קים ליה לש"ס דדברי ר' יהודה הן. ואולי כך יש לגרוס: 'דברי ר' יהודה. ואמר ר' יהודה מעשה...'. והגם דבעירובין (מו:): אמרו דהלכה כר' יהודה לגבי ר' מאיר ולגבי ר' שמעון, אפשר דלגבי שניהם כאחד אין הלכה כמותו. אמנם יתכן שידע כאן הש"ס הא דפסק רב בפירוש בירושלמי דכלאים כר"מ ור"ש. ולכן לא תירץ דסתמא עדיף או דהלכתא כר' יהודה בעלמא, דבאמת אינו כן בנ"ד. אמנם התירוץ דמעשה עדיף שייך גם אם אינו הלכה, והיינו, דאף שאין למדין מאותו מעשה הלכה לענין כלאים, דשמא מעשה שהיה כך היה ופחות מכאן ג"כ היו מתירים (עתוס' כאן), מ"מ חייבים ללמוד משהו מאותו מעשה, והיינו דיש בדבר חכמה וטעם להרחיק כל כך בלא לבטל הצירוף, ובאמת 'על פי חכמים עשה' (כמוש"כ התוס'), אך לא מצד דיני כלאים אלא עפ"י

חכמת אומנות החקלאות — שגם סודותיה מצויים ביד חכמי התורה — הבאה לידי ביטוי בהלכה שבכאן. אמנם כיון שבכלאים הלכה כר"מ ור"ש, הרי בסיכום הדין אצלנו מד' עד שש עשרה. והכל עולה יפה בס"ד. ועיין נמוקי יוסף בזה.

'מכר לו שלשה בדי אילן מהו' — ערשב"ם שדחה הפירוש דרצה לומר ג' בדין בג' אילנות, משום דכיון דשייר לעצמו רוב הבדים בכל אילן, שייר גם הקרקע לעצמו. — אמנם לכאורה יש לומר דתהיה נפק"מ בצירוף אותם בדים, לענין שתהיה לו זכות בכד אחד גם באילנות חדשים שיינטעו תחת אלו לכשייבשו. (וכן אם ג' הבדים פונים זה אל זה כחצובה יותר מכל האחרים, יהיה גם ביניהם שלו. ועיין).

נולדידי היה נ"ל פירוש ממוצע, מדנקט 'ג' בדי אילן' דרצה לומר ג' בדין המרוחקים באילן רחב אחד, והאמצע שייר לעצמו, דמתוך שמכרן בנפרד הרי רואה בהם ג' אילנות, ואם מרוחקים כדן יהיה לו הקרקע, ומה ששייר לעצמו בדין באמצע אינו אלא כאילן אחד שאין לו קרקע, דגם מקורבין הם זל"ו, ועוד, והוא העיקר, שאין מה שיחלק ביניהם. והו"ל כמי שמכר ג' אילנות ושייר לעצמו אילן אחד באמצע דנראה פשוט שיש לקונה קרקע והמוכר הריהו קונה אילן אחד בתוך של חברו. וראה להלן (בע"ב) 'היה ארו ביניהם' דאינו מפסיק (לפי' רבנו גרשום, ששיירו לעצמו בפירוש, ומסתמא גם הרשב"ם מודה בזה). ואם כך בארו שהוא גדול וממין אחר, כ"ש באילן כיוצא בהם. ואף שהאמצעי ממעט שלא יהא ביניהם ד' אמות, הרי קייל"ן כחכמים בכלאים (דלעיל), דרואין האמצעיים כאילו אינן וה"ה בקנין (לד' זירא לעיל לו:).

(ע"ב) ראש ורגל בבהמה, גסה ודקה — ושלחן גבוה כעין שלחן הדיוט, כידוע בפ"ב דיומא לענין כבש התמיד שהראש והרגל יחד בכהן אחד, (אמנם בקנה בבהמה דקה כולל גם הכבד, הגם דבתמיד מפרידים וחותרין אותו, כדתנן בפ"ד דתמיד, ומצרפין אותו לדופן ימני (ודלא כרע"ב פ"ב דיומא מ"ג עיי"ש בתוי"ט) — היינו משום דמצרפין החזה עם הגרה (=הקנה), לכך חותרין ממנו הכבד.

ומה שנסתפקו התוס' לענין לב וריאה, ולכאור' הי"ל ללמוד מן הדמיון לקרבנות שהם לעולם יחד (אף בבהמה גסה). אך יתכן שכונתם להסתפק שמהם אחד מהם טפל לחברו ואין חברו נגרר אחריו, כמו שהראש אינו הולך אחר הרגל, וק"ל).

ובדרך חכמי המוסר: הנוטה באורח מוגזם לראש, היינו לחכמה מופשטת ועולם האצילות, צריך לילך לקצה האחר ולהרגיל עצמו ברגל — בעולם העשייה, כדי שיבא לדרך המיצוע שהיא דרך ה' דרך הטובה והישרה. וק"ל.

וביסודות: — ראש היינו אש העולה למעלה, והוא חם ויבש — והרגל יסוד העפר (קר ויבש). וכן הקנה (הריאה) — יסוד האויר (חם ולח) מול הכבד שממנו הדם — יסוד המים (קר ולח). ואכמ"ל. והענין בחכמת האמת קשור אל הכלל שאבא (חכמה שבראש) יסוד ברתא (המלכות, הנקראת גם רגל). וכן אל הכלל ש'כל הגבוה יותר (יכול ורשאי שיהא) יורד מטה מטה ביותר' ואכמ"ל.

דף פד

'דאמר ליה: אילו לא אוניתן לא הוה מצית הדרת בך, השתא דאוניתן מצית הדרך בך?' — מלשון זו דקדק רבנו יונה, שהמקח לא נתקיים עד עתה, שרוצה בו הלוקח, אבל בשעה שהוקר עדיין המקח לא נתקיים. כי אם היינו אומרים שהמקח נתקיים למפרע (כשנאות הלוקח לקחתו)

1. אין קורין פרשת ביכורים בהבאתם, לפי שצריך שהבצירה וגמר ההבאה תהינה באדם אחד — כן שיטת רשב"ם, אבל לר"ת (ועוד), אין משנה מי בצר אלא רק שהלקיחה מהבית וגמר ההבאה יהיו באדם אחד. (עוד כתבו התוס', בשם רבנו חיים כהן), שזה שמביא ואינו קורא, דוקא אם מלכחילה בצר על דעת לשלחם ע"י אחר, אבל בלא"ה — כיון שנראו לקריאה ונדחו — נדחו, וירקבו.
2. השליח אינו קורא, שאין יכול לומר 'אשר נתת לי' (משנה ביכורים א,ה). והבעלים — לרשב"ם קורא, ולתוס' (עפ"י הירוש') — אינו קורא.

דף פב

קלח. הקונה שני אילנות בתוך שדה חברו, או הקונה שלשה אילנות — מה דינו לענין הנידונים דלהלן:

- א. ענפים היוצאים מן הגזע או מן השרשים — למי הם.
- ב. קניית קרקע תחתיהם ביניהם ומחוצה להם.
- ג. זכות 'דרך' בתוך שדה חברו, כדי להגיע לאילנותיו.

א. הקונה שני אילנות (לחכמים), לא קנה קרקע, העולה מן הגזע — שלו, אלא שאם עלה סמוך לקרקע — צריך לקוצצו, שמה תעלה הקרקע שירטון וייראו כשלש, ויטען שקנה קרקע. העולה מן השרשים — של בעל הקרקע. ובדקל ודומיו, שאין דרכו להוציא מהגזע — כל העולה שייך למוכר.

הקונה שלשה אילנות — קנה קרקע, ולכך כל העולה בין מן הגזע בין מן השרשים — שייך לקונה. (ולמאי דסבר רב זביד, בכל מכירה סתמית של שני אילנות, כיון שלכשייבשו אין לו זכות ליטע עוד, הרי הוא מסיח דעתו מכל היוצא, ואף היוצא מן הגזע — של המוכר. — כן פירש רשב"ם. ור"ח פי' בע"א. ורב פפא דחה דבריו).

ב. הקונה שני אילנות — לדעת חכמים לא קנה קרקע, אלא כל צרכי שימוש בעץ הרי הם כמושאלים לו, ורשאי לדרוך סביבות האילנות וללקט פירותיו (והמוכר אינו רשאי לזרוע שם. ריטב"א, טור), וכן אם הגדילו הענפים ופשטו למרחק וצילם מזיק לבעל השדה — אינו חייב לשפותם, כי הכל משועבד לאילן. ואם יבש האילן — אינו נוטע אחר תחתיו.

הקונה שלשה אילנות — קנה את הקרקע שתחתיהם וביניהם. ואף הקרקע שמסביבות נופם — כמלא אורה וסלו, ובאותו שטח של 'אורה וסלו' — אף אחד מהם אינו רשאי לזרועו. (כן הסיק אביי, דלא כרב יוסף. ותניא כוותיה). ואם הגדילו הענפים מעבר לאותו שטח — חייב לקוץ, כדי שלא יזיק לבעל השדה שמסביב. (וזה אפילו לפי דעת רבי עקיבא ש'מוכר בעין יפה מוכר'. כן אמר רנב"י. ורבא סבר שלר"ע לא ישפה. ואם יש ירכוח בין המוכר לקונה אם הגדילו — על הלוקח להוכיח. רמב"ן, ומובא בפוסקים רטז).

ג. הקונה שני אילנות — יש לו דרך, ששעבד לו כל צרכיו הנדרשים לאילן (כנ"ל). שלשה אילנות — לחכמים הסוברים 'מוכר בעין רעה' — אין לו דרך. ולר"ע (וכן הלכה) — יש לו דרך.

לדעת ר' מאיר — הקונה שני אילנות דינו כקונה שלשה לכל מילי. (וכל הסיפא דמתניתין 'העולה מן הקרקע...') הכל חוזר לדעת חכמים. רשב"א וריטב"א — 'זפשוט'.

דף פג

- קלט.** א. באלו אופנים הקונה ג' אילנות לא קנה קרקע, ובאלו אופנים — ספק?
ב. המוכר ג' אילנות (וקרקע שביניהם) — האם קנה נטיעות או עצים אחרים שביניהם?

א. כששלושת האילנות מרוחקים יותר מדי, (לרבי יהודה, וכן דעת ר"נ ואביי, וכן הסיק רבא להלכה — ט"ז אמה. כן שיטת רשב"ם, ולהתוס' רק למעלה מט"ז). ולדעת ר' מאיר ור' שמעון — שמונה אמות, וכן דעת (רב יהודה ו)רב יוסף), או צפופים יותר מדי (פחות מד"א — לדעה אחת (וכן הלכה), או פחות מח' אמות לדעה אחרת) — לא קנה עמם קרקע.

וכשהוא מודד — מן הגזע, באמצעו. (רשב"ם. ולתוס' — ממקום הרחב).
 לשמואל (כמה ראשונים גרסו 'ר' יוחנן') — לא קנה קרקע אלא בשעומדים כחצובה, שהקרקע שביניהם אינה נוחה לזריעה, אבל כשורה — לא, (וכן הלכה).
 קנה אילנות בזה אחר זה — לא קנה קרקע.
 קנה צמחים קוצניים שאינם חשובים, כסנאים ואטדים — לא קנה קרקע. (והרמב"ם והשו"ע השמיטו). ויש פוסקים שהוא הדין בכל אילנות קטנים — לא קנה קרקע — ע' טור בשם ר' יונה.
 מכר לו שנים בתוך שדהו ואחד על המיצר, או שנים בתוך שלו ואחד בתוך של חברו (וה"ה להפך. תשב"ץ), וכן אם מפסיק בין האילנות בור, אמת המים, רשות הרבים, שורת דקלים — כל אלו עלו ב'תיקו'. (ומספק — לא קנה קרקע. רטז, ג).
 ב. כשקנה קרקע, קנה גם אילנות קטנים שביניהם. וגם הארז שהיה בשעת מכירה — קנהו (רשב"ם. והטור כתב 'אילנות קטנים שביניהם' ועב"י).

דפים פג — פד

קמ. המוכר חפץ לחברו, ונתאנה אחד מן הצדדים, (אם ע"י טעות במחיר, אם ע"י טעות בגופו של החפץ) — באופן שזה שנתאנה יכול לחזור בו מן המקח, ועתה הוקר או הוול המחיר, לטובת הצד המתאנה — האם יכול המאנה לחזור בו מן המקח?

רב חסדא אמר שהמאנה אינו יכול לחזור בו. (ואולם הוא דיבר באונאת שתות, שתות מקח או שתות מעות, אבל כתבו הפוסקים (ע' רא"ש; חו"מ רכו, יא) שהוא הדין לדידן באונאת יתר על שתות, ואפילו לשיטת הפוסקים (שם ד) בעלמא שבאונאה של 'ביטול מקח' יכול גם המאנה לחזור בו — כאן שהשתנה המחיר לטובת המתאנה, מניחים שודאי נתרצה, ושוב א"א לצד שכנגד לחזור. פוסקים. וריב"ם חילק בין אם המתאנה תובע אונאתו, שאז יכול המאנה לחזור בו, ובין אם אינו תובע).

דף פר

קמא. יין וחומץ — שני מינים הם או מין אחד?

נחלקו בדבר רבי ורבנן — לרבי, שני מינים הם, ואם תרם מזה על זה — אין תרומתו תרומה, (וכן לענין הודאה ממין הטענה — אין כאן. רשב"ם). ולרבנן — מין אחד הם, ואם תרם מזה על זה (וידע שזה יין וזה חומץ. עתוס') — תרומתו תרומה. (אע"פ שאסור לעשות כן לכתחילה, לתרום מן הרע על היפה. וערמב"ן).
 ואולם לענין מקח טעות — לדעת כולם, שניהם יכולים לחזור, דאיכא דניח"ל בחמרא ואיכא דניח"ל בחלא, ואין זה דומה לחטים יפות ורעות.